

Bogdan Kulik MSF

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

kulikbogdan@op.pl

 <https://orcid.org/0000-0002-8627-3821>

Odpusty jako realna pomoc w przemianie życia

 <https://doi.org/10.15633/ps.27105>

Bogdan Kulik MSF – prezbiter należący do Misjonarzy Świętej Rodziny, doktor nauk teologicznych, wykładowca teologii dogmatycznej w Wyższym Seminarium Duchownym Misjonarzy Świętej Rodziny w Kazimierzu Biskupim, zajęcia zlecone na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, duszpasterz krajowy Apostolstwa Dobrej Śmierci (apostolstwo.pl), redaktor naczelny kwartalnika „Nadzieja i Życie”.

Article history • Received: 8 Aug 2022 • Accepted: 25 Nov 2022 • Published: 30 Mar 2023

ISSN 1428-5673 (print) • **ISSN** 2391-6575 (online) • Creative Commons Attribution 4.0 International (cc by 4.0)

Abstract

Indulgences as a Real Help in Life Transformation

The teaching on indulgences belongs to the official teaching of the Catholic Church. The Apostolic constitution *Indulgentiarum doctrina* of Pope St. Paul VI from 1967 has been an impulse for further reflections on history, theology, practice of indulgences and their meaning for person's life. However, the issue of the impact of the practice indulgences on the consequences of the past, present and future of those seeking to gain indulgences has not yet been directly addressed. Therefore, the aim of this article is an attempt to show how asking for indulgences can actually change consequences of our "yesterday" and our "today" and "tomorrow". The reflection will be focused mainly on the definition of the indulgence and necessary conditions for obtaining the indulgence. The study will be summed up with conclusions and suggestions for further reflection on the relationship between indulgences and human life.

Keywords: indulgence, life, past, present, future

Abstrakt

Odpusty jako realna pomoc w przemianie życia

Nauka o odpustach należy do oficjalnego nauczania Kościoła. Konstytucja apostolska *Indulgentiarum doctrina* św. Pawła VI z 1967 roku pozostaje do dzisiaj impulsem do dalszej refleksji nad historią, teologią, praktyką odpustów, a także nad ich znaczeniem dla życia człowieka. Jednak do tej pory nie zostało bezpośrednio podjęte zagadnienie, jaki wpływ ma praktyka odpustów na konsekwencje przeszłości, terażniejszość i przyszłość osób starających się odpusty zyskiwać. W związku z tym celem artykułu jest próba ukazania, w jaki sposób prośenie o odpusty może realnie przemieniać konsekwencje naszego „wczoraj” oraz nasze „dziś” i „jutro”. Refleksja będzie dotyczyła przede wszystkim definicji odpustu i warunków koniecznych do jego otrzymania. Studium zostanie zwieńczone wnioskami oraz propozycjami dalszego namysłu nad tym, jaki zachodzi związek między odpustami i życiem człowieka.

Słowa kluczowe: odpust, życie, przeszłość, terażniejszość, przyszłość

W konstytucji apostolskiej *Indulgentiarum doctrina*, która pozostaje punktem odniesienia dzisiejszej teologii odpustów, św. Paweł VI przypomniał: „Również i dziś Kościół wszystkich swoich synów zachęca, ażeby rozważali i zastanowili się, jak wielkie znaczenie ma praktyka odpustów dla życia poszczególnych wiernych”¹. Wezwanie to podjęli między innymi: Karl Rahner², Gerhard Ludwik Müller³, Gerhard Lohfink⁴. W związku z tym celem niniejszego artykułu jest próba wskazania, w jaki sposób odpusty wpływają na realną przemianę życia człowieka, a dokładniej mówiąc na konsekwencje jego przeszłości oraz na teraźniejszość i przyszłość. Ten wymiar odpustów nie został podjęty w dotychczasowej refleksji, mimo że odpusty są tematem nauczania Kościoła⁵ oraz wielu opracowań⁶.

- 1 Paweł VI, Konstytucja apostolska *Indulgentiarum doctrina*, 01.01.1967, 9, [https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/pawel_vi/konstytucje/indulgentiarum_doctrina_01011967\(13.07.2022\)](https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/pawel_vi/konstytucje/indulgentiarum_doctrina_01011967(13.07.2022)).
- 2 Zob. K. Rahner, *Bemerkungen zur Theologie des Ablasses*, w: *Schriften zur Theologie*, Bd. 2: *Kirche und Mensch*, Zürich–Einsiedeln–Köln 1968, s. 185–189, 210.
- 3 Zob. G. L. Müller, *Dogmatyka katolicka*, przekł. W. Szymona, Kraków 2015, s. 744.
- 4 Zob. G. Lohfink, *Am Ende das Nichts? Über Auferstehung und Ewiges Leben*, Freiburg–Basel–Wien 2018, s. 270.
- 5 Paweł VI, Konstytucja apostolska *Indulgentiarum doctrina*; Kodeks prawa kanonicznego, Poznań 1984, kan. 992–997; Katechizm Kościoła katolickiego, Poznań 1994, kan. 1471–1479, 1498; Jan Paweł II, *Katecheza Dar odpustu*, 29.09.1999, [https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/audiencje/ag_29091999\(06.07.2022\)](https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/audiencje/ag_29091999(06.07.2022)); *Wykaz odpustów. Normy i nadania. Wydanie wzorcowe według tacińskiego wydania 4 bis z 2004 r.*, Katowice 2012; *Penitenzieria Apostolica, Il dono dell'indulgenza*, 29.01.2000, [https://www.vatican.va/roman_curia/tribunals/apost_penit/documents/rc_trib_appen_pro_20000129_indulgence_it.html\(01.08.2022\)](https://www.vatican.va/roman_curia/tribunals/apost_penit/documents/rc_trib_appen_pro_20000129_indulgence_it.html(01.08.2022)); *Penitenzieria Apostolica, La festa del perdono con Papa Francesco. Sussidio per la Confessione e le Indulgenze*, Città del Vaticano 2018, s. 73–86.
- 6 Zob. Ch. Journet, *Teologia delle indulgenze*, Milano 1966; M. Kołodziejczyk, *Nowa miara odpustu częściowego, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”* 21 (1968), s. 147–159; K. Rahner, *Bemerkungen zur Theologie des Ablasses*, s. 185–210; K. Rahner, *Ablaß*, w: *Herders theologisches Taschenlexikon in acht Bänden*, Bd. 1: *Aberglaube bis Christentum*, Hrsg. K. Rahner, Freiburg–Basel–Wien 1972, s. 26–35; H. Vorgrimler, *Indulgenze e purgatorio*, w: *Mysterium Salutis. Nuovo corso di dogmatica come teologia della storia della salvezza*, a cura di J. Feiner, M. Löhrer, ed. italiana a cura di D. Pezzetta, vol. 10: *Il tempo intermedio e il compimento della storia della salvezza. La via dell'uomo redento nel tempo intermedio*, Brescia 1978, s. 540–552; B. St. Patoleta, *Odpusty według Kodeksu Prawa Kanonicznego Jana Pawła II*, Pelplin 1997; M. Pastuszko, *Sakrament pokuty i pojednania*, Kielce 1999, s. 523–638; R. Pisula, *Odpusty w misterium Kościoła. Źródła, natura*,

Proponowane określenie przedmiotu badań wynika z trzech przesłanek: historycznej, teologicznej i duszpasterskiej. Historycznej, ponieważ pierwotnie odpusty były przeznaczone dla żywych w celu zmiany ich życia doczesnego, a dopiero później zaczęły dotyczyć życia po śmierci w czyśćcu⁷.

Racja teologiczna bazuje na połączeniu pojęć odpust i czas w Jezusie Chrystusie, który „jest wielkim «odpustem» ofiarowanym przez Ojca ludzkości”⁸, a jednocześnie Panem czasu i dlatego w chrześcijaństwie znaczenie czasu oraz jego uświęcenie nie mogą zostać zaniedbane⁹.

Racja duszpasterska natomiast wynika z przekonania o tym, że teologia odpustów staje się bardziej zrozumiała dla wiernych, gdy zostaje przedstawiona w kontekście ich życia.

praktyka, Poznań 2001, s. 121–133 (Studia i Materiały, 41); R. Pisula, *Odpusty w kontekście Wielkiego Jubileuszu 2000. Próba syntezy biblijno-dogmatycznej*, „Kaliskie Studia Teologiczne” 1 (2002), s. 106–115; B. de Margerie, *Tajemnica odpustów*, przekł. K. Dybeł, Kraków 2008; W. Tauwinkl, *La discussione teologica sulle indulgenze dal Concilio Vaticano II fino ad oggi*, Norderstedt 2008; Z. J. Kijas, *Niebo w domu Ojca — czyściec dla kogo — piekło w oddaleniu*, Kraków 2010, s. 418–430; Cz. S. Bartnik, *Dogmatyka katolicka*, t. 2: *Traktaty VII–XIII*, Lublin 2012, s. 750–754; G. L. Müller, *Dogmatyka katolicka*, s. 738–745; J. Słowiński, *Spowiedź sakramentalna warunkiem uzyskania odpustu zupełnego. Analiza kanoniczno-prawna*, „Teologia Praktyczna” 16 (2015), s. 223–242, doi: 10.14746/tp.2015.16.15; M. Raczynski-Rożek, *Odpust — ostateczne zgładzenie grzechów*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 29 (2016) nr 1, s. 84–93; H. Pietras, *La genesi delle indulgenze*, „Gregorianum” 99 (2018) z. 2, s. 315–335; K. Nykiel, *Il sacramento della Misericordia. Accogliere con l’amore di Dio. Diritto — Teologia — Educazione*, Città del Vaticano 2019, s. 55–60, 243–270 (Orizzonti, 5); A. Czajkowska, *Odpusty. Odkryć skarb na nowo*, Pelplin 2021, s. 31–86; K. K. Godlewski, *Biblijne podstawy i historyczny rozwój katolickiej nauki o odpustach*, „Studia Teologiczne” 39 (2021), s. 77–95.

7 Zob. H. Pietras, *La genesi delle indulgenze*, „Gregorianum” 99 (2018) z. 2, s. 328, 331; B. de Margerie, *Tajemnica odpustów*, s. 47, 200.

8 Jan Paweł II, *Katecheza Dar odpustu*, 29.09.1999, 2, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/audiencje/ag_29091999 (06.07.2022).

9 Zob. Jan Paweł II, *List apostolski Tertio millennio adveniente*, 10.11.1994, 9–19, http://mateusz.pl/dokumenty/tma/tma_05.htm (5.07.2022). „Życie odpustem Roku Świętego oznacza patrzeć na miłosierdzie Ojca z pewnością, że Jego przebaczenie rozciąga się na całe życie wierzącego człowieka” (Franciszek, *Bulla Misericordiae Vultus*, 11.04.2015, 22, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_letters/documents/papa-francesco_bolla_20150411_misericordiae-vultus.html (06.07.2022)); zob. W. Tauwinkl, *L’interpretazione rahneriana dell’indulgenza nella Misericordiae vultus?*, „Rivista Teologica di Lugano” 21 (2016) z. 1, s. 161–171.

Aby ukazać relację odpustu z przeszłością, terażniejszością i przyszłością życia człowieka zostaje przywołana definicja odpustu: „Odpust jest to darowanie wobec Boga kary doczesnej za grzechy odpuszczone już co do winy; otrzymuje je wierny, odpowiednio przygotowany po wypełnieniu pewnych określonych warunków, przez działanie Kościoła, który jako sługa odkupienia autorytatywnie rozporządza i dysponuje skarbem zadośćuczynienia Chrystusa i Świętych”¹⁰. Wskazanie tej relacji będzie rozpozynało każdy z trzech punktów artykułu.

1. Odpusty a przemiana konsekwencji przeszłości życia

Popełniony grzech to przeszłość człowieka, do jakiej odnosi się odpust, ponieważ, „odpust jest to darowanie wobec Boga kary doczesnej za grzechy odpuszczone już co do winy”¹¹. Konsekwencje grzechu: wina i kara wieczna oraz kara doczesna (zob. *Katechizm Kościoła katolickiego*, 1472) „wiążą” człowieka z przeszłością. Dokonanie zła nieuchronnie powoduje karę, która „towarzyszy nieuporządkowaniu, jak cień towarzyszy ciąłu”¹² i jest rzeczywistością realnie niszczącą życie, a nie abstrakcyjnym pojęciem¹³.

Wina i kara wieczna zostają odpuszczone w sakramencie pokuty i pojednania¹⁴, natomiast część kar doczesnych pozostaje i ma negatywny wpływ na życie (zob. *Katechizm Kościoła katolickiego*, 1459–1460). Celem odpustów jest pomoc w usunięciu skutków wyrządzonego zła i dlatego jawią się one jako „droga do pełnego i doskonałego odpuszczenia grzechów we wspólnocie Kościoła”¹⁵. Zatem, mimo że odpusty nie mogą sprawić, aby zmianie uległy fakty, jednak dotyczą przeszłości poprzez oddziaływanie na ich bolesne konsekwencje.

¹⁰ Wykaz odpustów. Normy i nadania, norma 1, s. 21.

¹¹ Wykaz odpustów. Normy i nadania, norma 1, s. 21.

¹² Ch. Journet, *Teologia delle indulgenze*, s. 17; por. R. Pisula, *Odpusty w kontekście*, s. 108.

¹³ Zob. M. Raczyński-Rożek, *Odpust*, s. 90.

¹⁴ Mogą zostać także usunięte poprzez wzbudzenie aktu żalu doskonałego za grzechy, zob. *Katechizm Kościoła katolickiego*, 1452; B. St. Patoleta, *Odpusty według Kodeksu Prawa Kanonicznego Jana Pawła II*, s. 103.

¹⁵ O takim odpuszczeniu grzechów można mówić tylko wtedy, gdy zostanie usunięta nie tylko wina i kara wieczna, ale także kara doczesna, zob. R. Pisula, *Odpusty w misterium*, s. 47, 121; M. Raczyński-Rożek, *Odpust*, s. 90.

Odpusty pomagają nadać nowe znaczenie minionym wydarzeniom. Grzech będąc „przede wszystkim obrazą Boga, zerwaniem jedności z Nim” (Katechizm Kościoła katolickiego, 1440), a w konsekwencji zaburzeniem relacji z innymi, sobą samym i całym stworzeniem, jest bezsens¹⁶. Kiedy grzech zostaje przez człowieka rozpoznany i uznany, wtedy jawi się jako zmarnowanie szansy na życie spełnione. Dlatego grzech ze swej natury prowadzi do śmierci, która jest zaprzeczeniem celu, do jakiego człowiek został stworzony (zob. Rz 6, 23). Dzięki odpustom można zmienić optykę widzenia popełnionych grzechów, które nabierają charakteru „szczęśliwej winy” (zob. Exultet) przypominającej o Bożym miłosierdziu. Zwraca na to uwagę św. Paweł VI, podkreślając:

Tak więc nauka o odpustach „ukazuje przede wszystkim, że odejście od Boga rodzi wielki smutek i gorycz (por. Jr 2, 19). Wierni bowiem uzyskując odpusty uświadamiają sobie, że o własnych siłach nie mogliby naprawić zła, jakie przez grzech wyrządzili samym sobie i całej społeczności, a tym samym nakłonieni zostają do zbawiennych aktów pokory”¹⁷.

W konsekwencji praktyka odpustów może pomóc w tzw. „oczyszczeniu pamięci”. Dlatego Jan Paweł II zachęca:

Należy odważnie wyznawać: „zgrzeszyliśmy” (Jr 3, 25), ale zarazem zachowywać żywe przekonanie, że „gdzie [...] wzmógł się grzech, tam jeszcze obficie rozlała się łaska” (Rz 5, 20) [...]. Radość przebaczenia winna być silniejsza i większa od wszelkich uraz. [...] Skierujmy zatem spojrzenie w przyszłość. Miłosierny Ojciec nie policzy nam grzechów, za które szczerze żałujemy (por. Iz 38, 17). On dzisiaj czyni wszystko nowe, a Jego przebacząca miłość zapowiada nadejście nowych niebios i nowej ziemi¹⁸.

16 Zob. Nauka o zasadniczym poczwórnym rozłamie w życiu człowieka po grzechu, Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Reconciliatio et paenitentia*, 02.12.1984, 26, http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_02121984_reconciliatio-et-paenitentia.html#m21 (09.07.2022).

17 Paweł VI, Konstytucja apostolska *Indulgentiarum doctrina*, 9.

18 Jan Paweł II, *Bulla Incarnationis misterium*, 29.11.1998, 11, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/jubilee/documents/hf_jp-ii_doc_19981129_bolla-incarnationis-mysterium.html (06.07.2022).

Oczyszczona pamięć pozwala spojrzeć na przeszłość nowymi oczyma, podobnie jak w przypadku Szawła, który po nawróceniu stał się zdolny z realizmem wspominać swoje grzechy, jednak jego pamięć została odnowiona i stała się fundamentem wyznania mocy łaski Pana (zob. 1 Kor 15, 8–10).

2. Odpusty a przemiana terażniejszości życia

Realizm przemiany terażniejszości życia człowieka proszącego o odpusty wynika między innymi ze spełnienia warunków ich zyskiwania, ponieważ w myśl definicji „otrzymuje je wierny, odpowiednio przygotowany po wypełnieniu pewnych określonych warunków”¹⁹. Warunki można podzielić²⁰ na: ogólne, które trzeba spełnić, by zyskać jakikolwiek odpust²¹ (częstkowy i zupełny) oraz specjalne, jakie muszą być spełnione dodatkowo w celu uzyskania odpustu zupełnego²². Zostaną omówione tylko niektóre aspekty wpływu spełniania warunków na „dzisiaj” człowieka.

Przynajmniej ogólna intencja zyskania odpustu. Pożądanym jest, aby odnawiać ją bardzo często, nawet co dnia, chociaż wystarczy jeśli „wierny postanawia, że chce zyskiwać odpusty i dopóki tej intencji nie odwoła, będzie je mógł zyskiwać”²³. Kanoniści przypominają, że do ofiarowania

¹⁹ Wykaz odpustów. Normy i nadania, norma 1, s. 21.

²⁰ Chociaż Konstytucja Pawła VI i Wykaz odpustów nie porządkują warunków uzyskania odpustów według tego schematu, który stosuje w swoim artykule Jan Słowiński, wydaje się on bardzo przejrzysty i użyteczny, zob. J. Słowiński, Spowiedź sakramentalna warunkiem uzyskania odpustu zupełnego, „Teologia Praktyczna” 16 (2015), s. 229–233.

²¹ (1) Przyjęcie sakramentu chrztu świętego; (2) wolność od kary ekskomuniki; (3) stan łaski uświęcającej; (4) przynajmniej ogólna intencja zyskania odpustu; (5) wykonanie czynu obdarzonego odpustem w określonym czasie; (6) wykonanie wspomnianego czynu we właściwy sposób, zob. Wykaz odpustów. Normy i nadania, norma 17, s. 25. Także chrześcijanie niekatolicy, „pozostający w dobrej wierze, mogą mieć udział w zyskiwaniu odpustów”, zob. B. St. Patoleta, Odpusty według Kodeksu Prawa Kanonicznego Jana Pawła II, s. 102–103; K. Nykiel, Il sacramento, s. 250.

²² (1) Spowiedź sakramentalna; (2) komunie eucharystyczna; (3) modlitwa w intencjach ojca świętego, (4) brak wszelkiego przywiązania do jakiegokolwiek grzechu, nawet powszedniego, zob. Wykaz odpustów. Normy i nadania, norma 20 § 1, s. 25–26.

²³ B. St. Patoleta, Odpusty według Kodeksu Prawa Kanonicznego Jana Pawła II, s. 106.

odpustu za zmarłego trzeba wzbudzić intencję szczegółową, czyli prosić o odpust dla tej oto konkretnej osoby zmarłej²⁴.

Konieczność wzbudzenia intencji świadczy o tym, że odpust nie jest udzielany przez Kościół ani „z automatu” ani „na siłę”, jak gdyby w wyniku „mechanicznej dystrybucji”²⁵. Zatem ten warunek mobilizuje do świadomego przeżywania wiary, a także do podjęcia wysiłku zapoznania się z prawdą o odpuscie, który nie jest czymś „wyrwanym z życia chrześcijańskiego, ale jest samym życiem chrześcijańskim, jest jego wyrazem i szczytem”²⁶.

„Wypełnić w określonym czasie i we właściwy sposób nakazane czynności, zgodnie z brzmieniem udzielenia” odpustu²⁷. Ponadto określono, że „dla ich [odpustów] uzyskania wymaga się, aby z jednej strony były wypełnione przepisane dobre uczynki, a z drugiej, aby wierny posiadał odpowiednie dyspozycje: mianowicie, aby miłował Boga, nienawidził grzechu, pokładał nadzieję w zasługach Chrystusa Pana i wierzył mocno, że wspólnota Świętych jest dla niego bardzo pożyteczna”²⁸.

Wynika z tego to, że podejmowanie konkretnych dzieł ma pomagać w rozwoju, a „nie tylko w tym, aby wspomóc wiernych w usunięciu należnych kar”²⁹. Zatem warunek ten jest okazją do podjęcia twórczego wysiłku, ponieważ wymaga konkretnego i świadomego zaangażowania się w znalezienie czasu, miejsca i odpowiednich warunków do wypełnienia wyznaczonego czynu, gdy na przykład ktoś chce uzyskać odpust zupełny, nawiedzając „Najświętszy Sakramentu przynajmniej pół godziny w celu adoracji”³⁰. Wysiłek jest konieczny zwłaszcza, jeśli ktoś ma pragnienie proszenia o odpusty często, a nawet codziennie, do czego zachęca norma 18. § 1³¹. Tym bardziej, że w praktyce odpustów chodzi

24 Zob. M. Pastuszko, Sakrament pokuty i pojednania, s. 614; B. St. Patoleta, Odpusty według Kodeksu Prawa Kanonicznego Jana Pawła II, s. 106; J. Słowiński, Spowiedź sakramentalna warunkiem uzyskania odpustu zupełnego, s. 231.

25 Jan Paweł II, Katecheza Dar odpustu, 29.09.1999, 4, [https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/audiencje/ag_29091999\(06.07.2022\)](https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/audiencje/ag_29091999(06.07.2022)).

26 K. Nykiel, *Il sacramento*, s. 265, przekł. własny. Na temat miejsca doktryny o odpustach wśród prawd chrześcijańskich zob. Ch. Journet, *Teologia delle indulgenze*, s. 15, 61.

27 Wykaz odpustów. Normy i nadania, norma 17 § 2, s. 25.

28 Paweł VI, Konstytucja apostolska *Indulgentiarum doctrina*, 10.

29 Paweł VI, Konstytucja apostolska *Indulgentiarum doctrina*, 8.

30 Wykaz odpustów. Normy i nadania, 7 § 1, pkt 1, s. 55.

31 Wykaz odpustów. Normy i nadania, norma 18 § 1, s. 25.

przede wszystkim o „jakość, a nie o ilość”, zatem musi pogłębiać swoje życie wewnętrzne ten, kto chce często prosić o odpusty³².

Wymóg „pełnej dyspozycji wewnętrznej, wykluczającej wszelkie przywiązanie do grzechu”³³, nawet powszedniego³⁴. Przywiązanie ma miejsce wtedy, gdy człowiek świadomie, czyli w sposób zawiniony, popełnia wielokrotnie jakiś grzech, co prowadzi do powstania złego zwyczaju i nałogu. Z natury rzeczy człowiek przywiązany do tego, co nie jest Bogiem, nie może doskonale przyłgnąć sercem do Pana i doświadczać pełni miłości przynoszącej szczęście. By uzyskać odpust, należy więc zmienić nastawienie swojego umysłu i woli, tak aby rzeczywiście próbować porzucić przywiązanie do zła i szczerze pragnąć wypełniać szczegółowo Bożą wolę³⁵. Tylko wtedy możliwy jest proces „wewnątrzsobowego strojenia się – z pomocą łaski, ale i z własną godnością partnerską – na Wieczne Wesele”³⁶. Pierwszym krokiem w tym procesie powinno być wzbudzenie szczerego pragnienia uwolnienia i oczyszczenia serca od grzechu i wszelkich jego skutków. Doświadczenie uczy, że takie nawrócenie serca jest prawdziwym wysiłkiem wymagającym znaczącej zmiany sposobu życia³⁷, zatem pragnienie odpustu wpływa realnie na „dzis” życia wierzącego.

Spowiedź sakramentalna jest jednym z warunków dodatkowych (specjalnych) uzyskania odpustu zupełnego i jej wymóg nie jest tożsamy z wymogiem trwania w łasce uświęcającej, który jest jednym z warunków ogólnych³⁸. Kanoniści interpretując normę, zgodnie z którą warunek ten „można wypełnić na wiele dni przed lub po wykonywaniu

32 Zob. M. Kołodziejczyk, *Nowa miara*, s. 152; Paweł VI, *Konstytucja apostolska Indulgentiarum doctrina*, 8, 12.

33 *Wykaz odpustów. Normy i nadania*, s. 48.

34 Zob. *Wykaz odpustów. Normy i nadania*, norma 20 § 1, s. 25–26.

35 Zob. M. Pastuszko, *Sakrament pokuty i pojednania*, s. 623.

36 Cz. S. Bartnik, *Dogmatyka katolicka*, s. 862.

37 Zob. *Wykaz odpustów. Normy i nadania*, s. 31.

38 „Odbycie spowiedzi sakramentalnej jest warunkiem *sine qua non* uzyskania odpustu zupełnego, nawet u wiernego, który nie ma na sumieniu grzechu. To jest zupełnie pewne. Skłonność ludzka do grzechu powoduje, iż zdrowy psychicznie człowiek uznaje się za grzesznika” (M. Pastuszko, *Sakrament pokuty i pojednania*, s. 618); „Byłoby więc nielogiczne ze strony prawodawcy, wyliczanie spowiedzi sakramentalnej jako dodatkowego warunku koniecznego do spełnienia przez wiernego chcącego zyskać odpust zupełny, jeśli byłby tożsamy ze stanem łaski uświęcającej. Na podobną tautologię ko-

przepisanego dzieła”³⁹, kierują się intencją św. Pawła VI, którą Słowiński komentuje następująco:

Jedną z istotnych innowacji, powstałych z przyświecającej [...] [św.] Pawłowi VI idei odpustu powiązanego z większą gotowością wiernego do dokonania duchowej przemiany i bardziej radykalnego, wielkodusznego zaangażowania w nią, było wprowadzenie sakramentalnej spowiedzi jako prawdziwej konieczności jeśli chodzi o odpust zupełny⁴⁰.

Wskazują zatem, że „na wiele dni przed lub po wykonaniu przepisane dzieła” można rozumieć na przykład jako: kilka dni⁴¹, 8 dni⁴², od 7 do 14 dni⁴³, 20 dni⁴⁴. „Im bliższa jest spowiedź, tym większa szansa zyskania odpustu zupełnego”⁴⁵. Z tego powodu zachęca się do częstego, krótszego nawet niż dwa tygodnie, przystępowania do spowiedzi sakramentalnej⁴⁶.

Ponieważ przypomina się także, że „czyn, do którego został dołączony odpust musi być dokonany w należyty sposób, to znaczy osobiście, całkowicie, w duchu pobożności i nadobowiązkowo”⁴⁷. W praktyce oznacza to, że na przykład do sakramentu pokuty i pojednania należy przystąpić zgodnie z tradycyjnymi „pięcioroma warunkami dobrej spowiedzi”, poma-

ścielny prawodawca nigdy sobie nie pozwala” (zob. J. Słowiński, Spowiedź sakramentalna warunkiem uzyskania odpustu zupełnego, s. 233–234).

39 Wykaz odpustów. Normy i nadania, norma 20 § 3, s. 26.

40 J. Słowiński, Spowiedź sakramentalna warunkiem uzyskania odpustu zupełnego, s. 234.

41 M. Pastuszko, Sakrament pokuty i pojednania, s. 619.

42 M. Pastuszko, Sakrament pokuty i pojednania, s. 619.

43 Zob. M. Pastuszko, Sakrament pokuty i pojednania, s. 619. Do tej interpretacji przychylił się Słowiński, ponieważ uważa, że jest to „najbardziej poprawne i zgodne z zamysłem prawodawcy” (J. Słowiński, Spowiedź sakramentalna warunkiem uzyskania odpustu zupełnego, s. 236); zob. także: J. Słowiński, Spowiedź sakramentalna warunkiem uzyskania odpustu zupełnego, s. 239.

44 Penitenzieria Apostolica, *Il dono*, 5.

45 J. Słowiński, Spowiedź sakramentalna warunkiem uzyskania odpustu zupełnego, s. 235.

46 J. Słowiński, Spowiedź sakramentalna warunkiem uzyskania odpustu zupełnego, s. 236.

47 J. Słowiński, Spowiedź sakramentalna warunkiem uzyskania odpustu zupełnego, s. 231–232.

gającymi we właściwym podjęciu tzw. aktów penitenta⁴⁸, co wymaga realnego zaangażowania⁴⁹.

Także obowiązek przystąpienia do komunii eucharystycznej ma pomóc w przemianie terażniejszości wiernego⁵⁰. Benedykt XVI w adhortacji apostolskiej *Sacramentum caritatis* przypomniał:

Skoro sama formuła odpustu przewiduje wśród warunków jego uzyskania przystąpienie do spowiedzi i do Komunii sakramentalnej, to ta praktyka może skutecznie podtrzymać wiernych na drodze nawrócenia oraz odkrycia centralnej roli Eucharystii w życiu chrześcijańskim⁵¹.

Zatem warunek przystąpienia do Komunii eucharystycznej nie jest wezwaniem do mechanicznego gestu⁵², lecz do prawdziwego spotkania „tu i teraz” z Chrystusem⁵³, co z naciskiem przypomniał niedawno papież Franciszek⁵⁴.

W tym spotkaniu pomagają spełnienie osobistych warunków owocnego uczestnictwa, jakie wskazał papież Benedykt XVI we wspomnianym dokumencie: nieustanne nawracanie się, stawianie sobie pytań dotyczących własnego życia, skupienie i cisza przed i w czasie liturgii, post, spowiedź sakramentalna⁵⁵. Takie uczestnictwo w Eucharystii dostarcza „moralnych energii [...] dla wsparcia autentycznej wolności właściwej dzieciom Bożym”, ponieważ od spotkania z kochającym Chrystusem

48 Zob. *Katechizm Kościoła katolickiego*, 1450–1460; Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Reconciliatio*, 31, III.

49 Zob. J. Słowiński, *Spowiedź sakramentalna warunkiem uzyskania odpustu zupełnego*, s. 232.

50 Zaleca się, ale nie wymaga, aby uczynić to podczas Myszy świętej, zob. *Penitenzieria Apostolica*, *Il dono*, 4.

51 Benedykt XVI, Adhortacja apostolska *Sacramentum caritatis*, 22.02.2007, 21, https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/apost_exhortations/documents/hf_ben-xvi_exh_20070222_sacramentum-caritatis.html (06.07.2022).

52 Zob. Benedykt XVI, Adhortacja apostolska *Sacramentum*, 55.

53 Zob. Benedykt XVI, Adhortacja apostolska *Sacramentum*, 50.

54 Francesco, *Lettera apostolica Desiderio Desideravi*, 29.06.2022, 10–13, 33, https://www.vatican.va/content/francesco/it/apost_letters/documents/20220629-lettera-ap-desiderio-desideravi.html (02.08.2022).

55 Zob. Benedykt XVI, Adhortacja apostolska *Sacramentum*, 55.

prowadzi do wolnego pragnienia odwzajemnienia się Mu przemienionym sposobem życia⁵⁶.

W końcu warunek dotyczący modlitwy w intencjach Ojca Świętego⁵⁷, który nie polega na modlitwie jedynie „w intencji” Ojca Świętego, to znaczy w celu uproszenia łask tylko dla niego samego (np. zdrowia), lecz w tych intencjach, które On jako głowa Kościoła zanosi do Boga⁵⁸. Zatem ten warunek podkreśla konieczność łączności wiernego z Kościołem, a to pociąga za sobą konieczność między innymi: pogłębiania wiedzy o Kościele, oczyszczania swojego myślenia z błędnych stereotypów i fałszywych opinii, pragnienia i podejmowania prób obrony Kościoła i Ojca Świętego przed wszelkimi formami prześladowania. Nie można bowiem modlić się szczerze i owocnie w intencjach papieża, jeśli jednocześnie nie ma się pragnienia kochania Kościoła jako Mistycznego Ciała Chrystusa. „Praktykując odpusty wierni uczestniczą skutecznie, mistycznie, bezpośrednio w budowaniu Kościoła w jedności z Wikariuszem Chrystusa”⁵⁹. Trud zadośćuczynienia temu warunkowi polega dodatkowo na tym, że zgodnie z interpretacją kanonistów norm dotyczących sposobu odmawiania modlitw związanych z odpustem⁶⁰ modlić należy się ustnie, a nie w myśli, chyba że modli się z inną osobą⁶¹.

3. Odpusty a przemiana przyszłości życia

Definicja odpustu zawiera także odniesienie do przyszłości. Jest ono zawarte w sformułowaniu: „Odpust jest to darowanie wobec Boga kary

56 Zob. Benedykt XVI, Adhortacja apostołska *Sacramentum*, 82; Francesco, *Lettera apostolica Desiderio*, 6.

57 Wykaz odpustów. Normy i nadania, norma 20 § 1, s. 26.

58 Zob. M. Pastuszko, *Sakrament pokuty i pojednania*, s. 621.

59 K. Nykiel, *Il sacramento*, s. 251, przekł. własny.

60 Wykaz odpustów. Normy i nadania, norma 20 § 5, s. 26.

61 „Do uzyskania odpustu [nadanego za odmówienie modlitwy] wystarczy odmawiać modlitwę na przemian z towarzyszem lub śledzić myślą, gdy ktoś inny głośno ją odmawia” (Wykaz odpustów. Normy i nadania, norma 23, s. 27); zob. M. Pastuszko, *Sakrament pokuty i pojednania*, s. 616, 620–622. Gdy do uzyskania odpustu wystarczy modlitwa myślana, prawodawca kościelny wyraźnie to zaznacza: „Odpustu zupełnego [...] za dusze w czyśćcu cierpiące, udziela się wiernemu, który: 1. W poszczególne dni od 1 do 8 listopada pobożnie nawiedzi cmentarz i pomodli się choćby tylko w myśli za zmarłych” (Wykaz odpustów. Normy i nadania, 29 § 1, pkt 1, s. 78).

doczesnej za grzechy odpuszczone już co do winy”⁶². Darowanie oznacza, że odpust „zastępuje i tym samym znosi karę doczesną”, „którą [człowiek] powinien odbyć podczas życia ziemskiego albo w życiu przyszłym w czyśćcu”⁶³. Owo darowanie dokonuje się „wobec Boga”, czyli odnosi się nie do publicznej kary kanonicznej, widocznej dla innych ludzi⁶⁴, jak to miało miejsce w starożytnym Kościele, ale do tej kary, która dotyka sfery wewnętrznej, widocznej tylko dla oczu Boga⁶⁵. Kara „wobec Boga” powstaje dlatego, że „grzech jest przede wszystkim obrazą Boga, zerwaniem jedności z Nim” (*Katechizm Kościoła katolickiego*, 1440) i powoduje rozłam w tej relacji, który jest równoznaczny ze „świadomym kopaniem przepaści” między człowiekiem a Stwórcą⁶⁶. Celem odpustu jest pomoc w usunięciu tej przeszkody, a zatem w uwolnieniu człowieka od czekającego go w przyszłości cierpienia w chwili spotkania z Bogiem po śmierci⁶⁷. Zatem już teraz ochrzczony dzięki pomocy Kościoła może wpływać na przyszły proces swojego bolesnego uwalniania się od konsekwencji popełnionych grzechów⁶⁸. „Odpusty przyspieszają nasze szczęście. Kochać Boga oznacza szukać sposobów, by jak najprędzej radować się Jego oglądaniem”⁶⁹.

Odpusty otwierają więc przed wierzącymi horyzont naszej przyszłej, wiecznej egzystencji. Świadczy o tym w sposób szczególny specjalny odpust na godzinę śmierci⁷⁰. Można go otrzymać poprzez posługę kapła-

62 Wykaz odpustów. Normy i nadania, norma 1, s. 21.

63 W. W. Baum Dekret Iesu, *humani generis*, 16.07.1999, w: Wykaz odpustów. Normy i nadania, s. 7.

64 Zob. M. Pastuszko, *Sakrament pokuty i pojednania*, s. 531.

65 Taka zmiana w pojęciu odpustu zaszła w XI wieku; zob. M. Kołodziejczyk, *Nowamiara*, s. 147, 149.

66 Ch. Journet, *Teologia delle indulgenze*, s. 17; zob. Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Reconciliatio*, 26.

67 Zob. Paweł VI, *Konstytucja apostolska Indulgentiarum doctrina*, 2.

68 Odnośnie do natury tego procesu jako „bolesnej, wielowymiarowej integracji całego bytu ludzkiego” i możliwości jego przyspieszenia oraz zintensyfikowania, a przez to złagodzenia dzięki odpustom zob. K. Rahner, *Bemerkungen zur Theologie des Ablasses*, s. 205–208; B. Kulik, „Czyścić na ziemi” — możliwość, natura i skutki, „*Polonia Sacra*” 25 (2021) nr 2, s. 39–54, doi: <http://dx.doi.org/10.15633/ps.3980>.

69 B. de Margerie, *Tajemnica*, s. 75; zob. Jakub z Paradyża, *Traktat o sztuce dobrego umiærania*, przekł. i oprac. M. Włodarski, Kraków 2022, s. 153–154.

70 Na temat historii odpustu na godzinę śmierci zob. np. M. Pastuszko, *Sakrament pokuty i pojednania*, s. 548–551. 561–563. Odnośnie do dalszej analizy tego odpustu zob. np.

na⁷¹ albo „jeśli nie ma kapłana, święta Matka Kościół łaskawie udziela wiernemu odpowiednio dysponowanemu odpustu zupełnego na zbliżającą się chwilę śmierci, o ile za życia miał zwyczaj odmawiania jakichkolwiek modlitw. W tym przypadku Kościół uzupełnia trzy warunki wymagane do uzyskania odpustu zupełnego”⁷². Treść nadania odpustu uzależnia przyszłe uwolnienie od kar czyścicowych od „zwyczaju odmawiania jakichkolwiek modlitw”. Jak zauważa ks. Marian Pastuszko:

Nie ulega więc wątpliwości, iż do uzyskania odpustu zupełnego w godzinie śmierci nie wystarczy odmawiać modlitwy od czasu do czasu. Trzeba radzić wiernym, aby stale, a więc praktycznie codziennie odmawiali modlitwy wybrane przez siebie, jeśli chcą oni uzyskać odpust zupełny w godzinie śmierci. Jeśli ktoś zapomni raz czy drugi odmówienia modlitwy, to nie będzie to jeszcze przeszkodą do uzyskania odpustu zupełnego, bo *parum pro nihilo habetur*⁷³. Jednak należy odmawiać modlitwy stale⁷⁴.

W ten sposób realizuje się przedziwne sprzężenie zwrotne. Z jednej strony „w swoim życiu święci tkają jak gdyby «łśniący bisior», który jest odzieniem wieczności”⁷⁵, a z drugiej, jednocześnie, „jeżeli wierni [...] myśla o sprawach wiecznych, lepiej układają sprawy doczesne”⁷⁶. Dlatego należy podjąć także próbę wskazania, w jaki sposób odpusty oddziałują na przyszłość życia, ale jeszcze ziemskiego. Kluczem do takiej diagnozy jest pojęcie pokuty, w której chodzi o „wewnętrzną przemianę serca pod wpływem Słowa Bożego i w perspektywie królestwa Bożego. Ale [...] również przemianę życia zgodnie z przemianą serca”⁷⁷.

B. de Margerie, *Tajemnica*, s. 58–65.

71 Zob. Wykaz odpustów. Normy i nadania, 12 § 1, s. 59.

72 Wykaz odpustów. Normy i nadania, 12 § 2, s. 60. Umierający musi być w stanie łaski uświęcającej, mimo że Kościół dopełnia warunku sakramentalnej spowiedzi, jeśli chory nie może tego uczynić z powodu braku kapłana, zob. M. Pastuszko, *Sakrament pokuty i pojednania*, s. 584, 598, 612.

73 „Niewiele uważa się za nic”, zob. B. St. Patoleta, *Odpusty według Kodeksu Prawa Kanonicznego Jana Pawła II*, s. 108.

74 M. Pastuszko, *Sakrament pokuty i pojednania*, s. 637.

75 Jan Paweł II, *Bulla Incarnationis*, 10.

76 Paweł VI, *Konstytucja apostolska Indulgentiarum doctrina*, 8.

77 Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Reconciliatio*, 4.

Oprócz tego odpusty umożliwiają stopniowe odzyskiwanie wewnętrznej wolności. Zwraca na to uwagę papież Franciszek, stwierdzając:

Pomimo przebaczenia, w naszym życiu pozostają sprzeczności, które są następstwem naszych grzechów. W sakramencie pojednania Bóg przebacza grzechy i naprawdę je zmazuje, lecz negatywny ślad grzechów w naszym postępowaniu i w naszych myślach pozostaje. Miłosierdzie Boże jest jednak silniejsze również od tego. Staje się ono odpustem Ojca, który poprzez Kościół – Oblubienicę Chrystusa – dociera do grzesznika, któremu udzielił już przebaczenia, i uwalnia go od wszelkich pozostałości skutków grzechu, pozwalając mu działać z miłością oraz wzrastać w miłości, zamiast ponownie popaść w grzech⁷⁸.

Wysiłek upraszania odpustów także przywraca nadzieję, czyli zdolność oczekiwania pięknej i realnej przyszłości z Bogiem, z ludźmi i z całym stworzeniem⁷⁹. Wierzący może dostrzec wartość podejmowanego wysiłku, ponieważ uczynek konieczny do zyskania odpustu „jest wyrazem chętniej współpracy wiernego z oficjalną, urzędową modlitwą całego Kościoła i jego szafarzy, którego Głową i źródłem jest w rzeczywistości Chrystus, modlitwą, której celem jest darowanie kar doczesnych za grzechy”⁸⁰. A „oficjalna modlitwa Kościoła za jednego ze swych członków nie może nie zostać wysłuchana”⁸¹.

W końcu praktykowane odpusty leczą człowieka z lęku przed nieznaną przyszłością, którego ostatecznym źródłem jest lęk przed śmiercią. Kto dzięki zaufaniu do Boga nie musi już kontrolować miary otrzymanego odpustu, którą tylko On zna, ten powoli uwalnia się od przymusu przewidywania i kontrolowania przyszłości⁸². Kto prosi o odpusty, ten realizuje słowa zachęty kard. Ratzingera:

78 Franciszek, *Bulla Misericordiae*, 22.

79 Zob. Jan Paweł II, *List apostolski Tertio*, 46; Francesco, *Lettera apostolica Desiderio*, 64.

80 G. L. Müller, *Dogmatyka katolicka*, s. 745.

81 B. de Margerie, *Tajemnica*, s. 166.

82 „Odpust musi być przeżywany i praktykowany w kontekście zawierzenia miłującej mądrości Wszchemogącego. Tajemniczy dogmat o odpustach otwiera się na kontemplację” (B. de Margerie, *Tajemnica*, s. 119); zob. M. Kołodziejczyk, *Nowa miara*, s. 149-155.

Przywiąż się do Chrystusa, On przeprowadzi cię poprzez noc śmierci, którą sam przeszedł. [...] [To] Dobry Pasterz, którego przewodzeniu można się bez lęku powierzyć, ponieważ On zna drogę, także przez ciemną dolinę śmierci. „Pan jest moim pasterzem, nie brak mi niczego. [...] Chociażbym chodził ciemną doliną, zła się nie ulęknę, bo Ty jesteś ze mną (Ps 22,1.4 LXX)”⁸³.

Zakończenie

Przedstawiona refleksja prowadzi do następujących wniosków. Przede wszystkim można stwierdzić, że korzystanie z daru odpustów posiada realny, pozytywny wpływ na przemianę życia ochrzczonych. Odpust rozumiany jako „darowanie przed Bogiem kary doczesnej” (*Katechizm Kościoła katolickiego*, 1471) poprzez niwelowanie konsekwencji popełnionych grzechów sprawia, że przeszłość może stopniowo tracić swoją destrukcyjną moc, a pamięć o tym, co się wydarzyło ma szansę zostać uleczona bez konieczności jej wymazywania.

Ponieważ proszenie o odpusty wiąże się ze spełnieniem konkretnych warunków, wierzący jest więc mobilizowany do świadomego wysiłku pociągającego realne zmiany w jego zachowaniu. Musi bowiem zadbać o odpowiednią dyspozycję wewnętrzną oraz o czas, miejsce i warunki do wykonania przepisanych czynności obdarzonych odpustem.

Wreszcie poważne potraktowanie odpustów otwiera przed człowiekiem perspektywę życia uwalnianego od poczucia bezsensu oraz od lęku. Chodzi nie tylko o przygotowywanie się poprzez odpusty na szybsze spotkanie z Bogiem po śmierci⁸⁴. Zaangażowanie w upraszanie odpustów dla siebie lub zmarłych pomaga w przemianie postaw, dzięki którym także przyszłość ziemską będzie charakteryzowała się większą wolnością wewnętrzną, dojrzałością w wierze, a przede wszystkim głębszą relacją miłości z Bogiem⁸⁵.

83 J. Ratzinger, *Miejsce nadziei — rzymskie katakumby. Rozważanie na dzień zaduszny*, w: *Zmartwychwstanie i życie wieczne. Studia o eschatologii i teologii nadziei*, red. K. Gózdź, M. Górecka, tłum. J. Kobienia, Lublin 2014, s. 628 (*Opera Omnia*, 10); zob. Benedykt XVI, *Encyklika Spe salvi*, 30.11.2007, Città del Vaticano 2007, 8.

84 Zob. Ch. Journet, *Teologia delle indulgenze*, s. 34.

85 „Cała praktyka odpustów ma na celu wyłączenie duszy do Boga i pogłębienie jej miłości” (B. de Margerie, *Tajemnica*, s. 162); zob. Paweł VI, *Konstytucja apostolska Indulgentiarum doctrina*, 9–10.

Chociaż warunki uzyskania odpustów mogą sprawiać wrażenie, że otrzymanie odpustu jest niemożliwe dla „zwykłego śmiertelnika”, jednak tak nie jest. Wymogi te świadczą o tym, że tak, jak grzech ma realny wpływ na życie człowieka, tak samo realne musi być uwalnianie się od jego konsekwencji. Dlatego odpust nie zastępuje sakramentalnej spowiedzi i wynikającej z niej pokuty, nie stanowi „łatwiejszej drogi”, „ścieżki na skróty”, lecz jest „wsparciem, jakie wraz z pokorą poszczególni wierni całkowicie świadomi własnej słabości znajdują w Mistycznym Ciele Chrystusa”⁸⁶. W ten sposób odpusty przypominają, że człowiek nie jest biernym „konsumentem” Bożych darów, ale aktywnym współpracownikiem Pana⁸⁷. Odpusty potwierdzają i rozwijają poczucie godności człowieka, który nie został przez Boga stworzony, aby być Jego marionetką, ale wolnym synem, który mimo swej słabości ma realny wpływ na przemianę życia własnego i zmarłych⁸⁸. Dlatego do uzyskania odpustu niezbędne jest działanie człowieka. „Jak do uniesienia ramienia dźwigni konieczny jest punkt oparcia, tak Bóg chce, aby każde działanie nieba na tym świecie miało swój punkt oparcia na ziemi”⁸⁹.

Niniejszy artykuł stanowi próbę odpowiedzi na wezwania św. Pawła VI do rozważenia znaczenie praktyki odpustów dla życia ludzi⁹⁰, na wezwanie, które Karl Rahner wyraził w następujący sposób: „Jeśli odpust powinien pojawić się nie tylko w książkach szkolnych, ale także w konkretnym życiu dzisiejszego człowieka i tu przekazać mu swoje dobrodziejstwo, doktryna Kościoła o odpustach musi na przykład w pochyleniu się nad wpływem czterech nadań ogólnych⁹¹ na przemianę życia ochrzczonych, a także nad niewłaściwym podejściem do pobożności związanej z odpustami⁹², które mimo to pozostają „ważną częścią głoszenia Dobrej Nowiny: Ewangelii o Bogu miłosiernym, który nie chce

86 Zob. Paweł VI, Konstytucja apostolska *Indulgentiarum doctrina*, 8, przypis 39; G. L. Müller, *Dogmatyka katolicka*, s. 745.

87 Zob. Jan Paweł II, Bulla *Incarnationis*, 10; G. L. Müller, *Dogmatyka katolicka*, s. 745.

88 Zob. Wykaz odpustów. *Normy i nadania*, norma 3, s. 21.

89 Ch. Journet, *Teologia delle indulgenze*, s. 54, przekł. własny.

90 Paweł VI, Konstytucja apostolska *Indulgentiarum doctrina*, 9.

91 Zob. Wykaz odpustów. *Normy i nadania*, s. 31–44.

92 Zob. np. B. de Margerie, *Tajemnica*, s. 160; M. Pastuszko, *Sakrament pokuty i pojednania*, s. 616; Paweł VI, Konstytucja apostolska *Indulgentiarum doctrina*, 11.

śmierci grzesznika, ale aby żył i który daje łaskę swego przebaczenia wszystkim, którzy chcą wyciągnąć [po nie] rękę”⁹³.

Bibliografia

- Bartnik Cz. S., *Dogmatyka katolicka*, t. 2: Traktaty VII–XIII, Lublin 2012.
- Baum W. W., Dekret Iesu, *humani generis*, 16.07.1999, w: Wykaz odpustów. Normy i nadania. Wydanie wzorcowe według łacińskiego wydania 4 bis z 2004 r., Katowice 2012, s. 7–10.
- Benedykt XVI, Adhortacja apostolska *Sacramentum caritatis*, 22.02.2007, https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/apost_exhortations/documents/hf_ben-xvi_exh_20070222_sacramentum-caritatis.html (06.07.2022).
- Benedykt XVI, Encyklika *Spe salvi*, 30.11.2007, Città del Vaticano 2007.
- Journet Ch., *Teologia delle indulgenze*, Milano 1966.
- Czajkowska A., *Odpusty. Odkryć skarb na nowo*, Pelplin 2021.
- Franciszek, Bulla *Misericordiae Vultus*, 11.04.2015, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_letters/documents/papa-francesco_bolla_20150411_misericordiae-vultus.html (06.07.2022).
- Francesco, Lettera apostolica *Desiderio Desideravi*, 29.06.2022, https://www.vatican.va/content/francesco/it/apost_letters/documents/20220629-lettera-ap-desiderio-desideravi.html (02.08.2022).
- Godlewski K. K., *Biblijne podstawy i historyczny rozwój katolickiej nauki o odpustach*, „*Studia teologiczne*” 39 (2021), s. 77–95.
- Jakub z Paradyża, *Traktat o sztuce dobrego umierania*, przekł. i oprac. M. Włodarski, Kraków 2022.
- Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Reconciliatio et paenitentia*, 02.12.1984, [www.http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_02121984_reconciliatio-et-paenitentia.html#m21](http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_02121984_reconciliatio-et-paenitentia.html#m21) (09.07.2022).
- Jan Paweł II, Bulla *Incarnationis misterium*, 29.11.1998, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/jubilee/documents/hf_jp-ii_doc_19981129_bolla-incarnationis-mysterium.html (06.07.2022).

⁹³ H. Pietras, *La genesi delle indulgenze*, s. 334, przekł. własny.

- Jan Paweł II, Katecheza Dar odpustu, 29.09.1999, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/audiencje/ag_29091999 (06.07.2022).
- Jan Paweł II, List apostolski, Tertio millennio adveniente, 10.11.1994, [www.http://mateusz.pl/dokumenty/tma/tma_05.htm](http://mateusz.pl/dokumenty/tma/tma_05.htm) (05.07.2022).
- Katechizm Kościoła katolickiego, Poznań 1994.
- Kijas Z. J., Niebo w domu Ojca – czyściec dla kogo – piekło w oddaleniu, Kraków 2010.
- Kodeks prawa kanonicznego, przekł. polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984.
- Kołodziejczyk M., Nowa miara odpustu częściowego, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 21 (1968), s. 147–159.
- Kulik B., „Czyściec na ziemi” – możliwość, natura i skutki, „Polonia Sacra” 25 (2021) nr 2, s. 39–54, doi: <http://dx.doi.org/10.15633/ps.3980>.
- Lohfink G., *Am Ende das Nichts? Über Auferstehung und Ewiges Leben*, Freiburg–Basel–Wien 2018.
- Margerie B. de, Tajemnica odpustów, przekł. K. Dybeł, Kraków 2008.
- Müller G. L., Dogmatyka katolicka, przekł. W. Szymona, Kraków 2015.
- Nykiel K., *Il sacramento della Misericordia. Accogliere con l’amore di Dio. Diritto – Teologia – Educazione*, Città del Vaticano 2019 (Orizzonti, 5).
- Pastuszko M., Sakrament pokuty i pojednania, Kielce 1999.
- Patoleta B. St., Odpusty według Kodeksu Prawa Kanonicznego Jana Pawła II, Pelplin 1997.
- Paweł VI, Konstytucja apostolska *Indulgentiarum doctrina*, 01.01.1967, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/pawel_vi/konstytucje/indulgentiarum_doctrina_01011967 (13.07.2022).
- Penitenzieria Apostolica, *Il dono dell’indulgenza*, 29.01.2000, https://www.vatican.va/roman_curia/tribunals/apost_penit/documents/rc_trib_appen_pro_20000129_indulgence_it.html (01.08.2022).
- Penitenzieria Apostolica, *La festa del perdono con Papa Francesco. Sussidio per la Confessione e le Indulgenze*, Città del Vaticano 2018.
- Pietras H., *La genesi delle indulgenze*, „Gregorianum” 99 (2018) z. 2, s. 315–335.
- Pisula R., Odpusty w kontekście Wielkiego Jubileuszu 2000. Próba syntezy biblijno-dogmatycznej, „Kaliskie Studia Teologiczne” 1 (2002), s. 103–116.
- Pisula R., *Odpusty w misterium Kościoła. Źródła, natura, praktyka*, Poznań 2001 (Studia i Materiały, 41).

- Raczyński-Rożek M., Odpust – ostateczne zgładzenie grzechów, „Warszawskie Studia Teologiczne” 29 (2016) nr 1, s. 82–99.
- Rahner K., Ablass, w: *Herders theologisches Taschenlexikon in acht Bänden*, Bd. 1: *Aberglaube bis Christentum*, Hrsg. K. Rahner, Freiburg–Basel–Wien 1972, s. 26–35.
- Rahner K., *Bemerkungen zur Theologie des Ablasses*, w: *Schriften zur Theologie*, Bd. 2: *Kirche und Mensch*, Zürich–Einsiedeln–Köln 1968, s. 185–210.
- Ratzinger J., Miejsce nadziei – rzymskie katakumby. Rozważanie na dzień zaduszny, w: *Zmartwychwstanie i życie wieczne. Studia o eschatologii i teologii nadziei*, red. K. Gózdź, M. Górecka, tłum. J. Kobiemia, Lublin 2014, s. 625–628 (*Opera Omnia*, 10).
- Słowiński J., Spowiedź sakramentalna warunkiem uzyskania odpustu zupełnego. Analiza kanonicznoprawna, „Teologia Praktyczna” 16 (2015), s. 223–242, doi: 10.14746/tp.2015.16.15.
- Tauwinkl W., *La discussione teologica sulle indulgenze dal Concilio Vaticano II fino ad oggi*, Norderstedt 2008.
- Tauwinkl W., *L'interpretazione rahneriana dell'indulgenza nella Misericordiae vultus?*, „Rivista Teologica di Lugano” 21 (2016) z. 1, s. 161–171.
- Vorgrimler H., *Indulgenze e purgatorio*, w: *Mysterium Salutis. Nuovo corso di dogmatica come teologia della storia della salvezza*, a cura di J. Feiner, M. Löhrer, ed. italiana a cura di D. Pezzetta, vol. 10: *Il tempo intermedio e il compimento della storia della salvezza. La via dell'uomo redento nel tempo intermedio*, Brescia 1978, s. 540–552.
- Wykaz odpustów. Normy i nadania. Wydanie wzorcowe według łacińskiego wydania 4 bis z 2004 r., Katowice 2012.